

המשחק האינסופי

הכותב ובעל הרצאות ה'טד' הפופולרי סיימון סינק פרסם לאחרונה ספר ושמו 'המשחק האינסופי'.¹ הוא מתבסס על אבחנה שניסח לראשונה ג'יימס קיירס בין משחקים סופיים למשחקים אינסופיים² – ועוסק בהבדל בין שני סוגים של מיזמים. האחד, משחק סופי, יש לו נקודת התחלה ונקודת סיום. הוא נשמע לכללים, מכיר בגבולות, ויש בו מנצחים ומפסידים. רוב משחקי הספורט הם כאלה. כך, תדיר, גם הפוליטיקה: יש קמפיינים, בחירות, כללים ותקנות, מועמדים מצליחים ומועמדים כושלים. גם חיי העסקים מתנהלים באופן הזה, כשהם מתמקדים במאזנים רבעוניים, חלוקת רווחים, נתחי שוק וכגון אלה.

אך יש גם משחקים אינסופיים. לאלה אין נקודת התחלה או נקודת סיום, ולא מנצחים או מפסידים ברורים, וגם לא כללים וגבולות מוסכמים. האמנות היא כזאת. גם המוזיקה והספרות. בטהובן לא ניצח. באך לא הפסיד. אמנים גדולים משנים את הכללים. כך עשו בטהובן, שנברג וסטרווינסקי במוזיקה. כך, בציור, ון-גוך, סזאן ופיקאסו. הפוליטיקה יכולה להיות כזאת כאשר היא מתעלה מעבר לסקרי דעת הקהל ומציבה לעצמה חזון בעניינים עקרוניים כגון צדק, שוויון והבריאות המוסרית של החברה. החינוך הוא משחק סופי כשהוא מתמקד בתוצאות

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

מבחנים ובתארים, אך הוא יכול גם להיות משחק אינסופי כאשר במרכזו רוחב הדעת, עומק ההבנה ופיתוח המידות.

משחקים סופיים נערכים כדי לנצח. משחקים אינסופיים נערכים לשם עצמם. משחקים סופיים מתקיימים בדרך כלל לפני קהל מסוג זה או אחר. משחקים אינסופיים הם השתתפותיים. אנו משתתפים בהם כי אנו משתנים בהם. ון-גוך לא צריך היה למכור את ציוריו כדי לראות באמנות עניין יקר-ערך. בטהובן לא חיפש פופולריות כשכתב את הסונאטות והרביעיות המאוחרות שלו. ג'יימס ג'ויס לא התכוון להוציא תחת ידיו רב-מכר כשכתב את 'יוליסס'.

משחקים אינסופיים אינם אמצעים למטרה כגון זכייה באלופות, שבירת השוק או ניצחון בבחירות. הם אוטוטליים, כלשון הפילוסופים, כלומר מכילים בתוכם את תכליתם. אנחנו מקיימים אותם כי פעילות זאת היא כשלעצמה יצרנית, תובענית, מרוממת ומאצילה.

מדברינו ודאי הובן שאין מדובר רק בשני סוגים של משחקים. אלו הן שתי דרכים שונות לשחק. אם, באיזו מדינה ובאיזה זמן, הפוליטיקה מנוהלת כמשחק סופי שבו קובעים רק שיעורי הפופולריות ותוצאות הבחירות, כי אז היא נעשית במהירות שטחית, טריוויאלית ונטולת השראה. איכות ההנהגה מתנוונת. הציבור נעשה ציני ומפוכח. האמון נשחק והחברה מתמלאת בריב ומדון. אך כאשר חוש היסטורי והכרת-לייעוד מצד המנהיגים מרוממים את הפוליטיקה, כשהיא הופכת ממרוץ אל הכוח לביטוי של שירות-הכלל ואחריות חברתית, כשמגיעים אותה אידיאלים נשגבים ושאר-רוח מוסרי, אר-אז המנהיגות נעשית למדינאות והפוליטיקה לייעוד נאצל.

אין בכך כדי להמעט בערכם של משחקים סופיים. אנו צריכים אותם, כי ברבים ממעגלי חיינו אנו צריכים כללים, גבולות ומסגרות-זמן. אבל נחוץ לנו מרחב גם למשחקים אינסופיים, מפני שרוח האדם יכולה לבוא בהם לידי ביטוי נעלה.

מחשבות אלו מתעוררות למקרא פסוק ועוד מחצית הפסוק בפרשת השבוע: "שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת מִצְוֹת ה' אֲלֵהֶיכֶם וְעֲדֹתַי וְחֻקֵי אֲשֶׁר צִוֶּךָ. וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטוֹב בְּעֵינֵי ה'..." (דברים ו, יז-יח). הבעיה היא כאן שהפסוק הראשון מכסה לכאורה את כל תרי"ג מצוות התורה: מצוות, עדות וחוקים. מדוע אם כך מוסיפה התורה "ועשית הישר והטוב בעיני ה'"? הרי מהי עשיית הישר והטוב אם לא שמירת כל המצוות, העדות והחוקים, לא פחות מהם אבל גם לא יותר? האם פסוקינו הם כפל עניין במילים שונות?

תשובה לכך ניתנת בגמרא. "וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטוֹב בְּעֵינֵי ה'" כוונתו שאין לעשות דבר שאינו ישר וטוב גם אם הוא מותר על פי ההלכה.³ זה הבסיס לכלל חשוב בהלכה, "דינא דבר מצרא". כשבעל קרקע עומד למכור חלקה, לבעל החלקה הגובלת עימה עומדת הזכות לקנותה במחיר השוק. אם המוכר לא התחשב בכך, ומכר לאדם אחר, יכול השכן לחייב את הקונה להעבירה אליו תמורת המחיר ששילם.

אין זה דין רגיל בין דיני המקרקעין. ככלל, לבעל קרקע יש זכות למכור אותה לכל אדם כרצונו. זה דין שנגזר מ"ועשית הישר והטוב"; מן הציפייה שנרחיב את הלב, שנהיה בני אדם. לשכן, רכישת החלקה תהיה לבִּרְכָה עצומה. הוא יוכל להרחיב את פעילותו החקלאית בלי הטרחה היתרה הכרוכה בעיבוד קרקע בשני מקומות מרוחקים זה מזה. הקונה הזר, לעומת זאת, לא

יפסיד הרבה אם לא יקנה את החלקה הזאת, כי יוכל לקנות חלקה בכל מקום אחר. דינא דבר מצרא חורג מהעקרונות הרגילים של ההלכה כדי לממש מטרה מוסרית: עזרה לשכן.

רש"י, המתבסס על סוגיה בתלמוד, אומר בפירושו לפסוק כי עשיית הישר והטוב בעיני ה' פירושה "פשרה לפנים משורת הדין".⁴ הרמב"ן מסכים, אך ממשיך מכאן לרעיון מעניין וחשוב:

והכוונה בזה כי מתחילה אמר שתשמור חוקותיו ועדותיו אשר ציווך, ועתה יאמר: גם באשר לא ציווך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו כי הוא אוהב הטוב והישר. וזה עניין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותיקוני היישוב והמדינות כולם. אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון "לא תלך רכיל" (ויקרא יט, טז), "לא תקם ולא תטור" (שם יח), "ולא תעמד על דם רעך" (שם טז), "לא תקלל חרש" (שם יד), "מפני שייבך תקום" (שם לב) וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר עד שייכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין.⁵

הרמב"ן מסכים לכאורה עם רש"י, אך למעשה טענתו שונה מעט. רש"י אומר: שמור את המצוות, ולך מעבר לזה. הרמב"ן אומר שיש דברים שההלכה אינה יכולה לפרטם לנו, כי "אי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו" וכו'. התורה נותנת לנו דוגמאות: אל תלכו רכיל, אל תנקמו וכן הלאה. אך מעבר לכך הדברים תלויים במצב, בנסיבות, באנשים המסוימים המעורבים בדבר.

מתירים לנו לעשות זאת.⁷ חיי המוסר הם משחק אינסופי, שאי אפשר לצמצמו לכללים מוגדרים בלבד. אנו צריכים לפתח ולהפנים תחושה של "הישר והטוב".

במונחים שהצגנו בתחילת מאמרנו זה: לא כל התורה היא משחק סופי. רובה כן. ישנם כללים, מצוות, חוקים ומשפטים. ישנה ההלכה. ישנם תחומים נבדלים: חלב, בשר, רשות הרבים, רשות היחיד. יש נקודות התחלה וסוף: תחילת זמן קריאת שמע, סוף זמן קריאת שמע. יש הצלחות וכישלונות: הצלחת לספור ספירת העומר עד הסוף, או נפלת בדרך. כל אלה הם סופיים, אף כי הם מוקדשים לאל האינסופי.

אך הרמב"ן (וכמוהו ה"מגיד משנה") מזכיר לנו שיש בחיי המוסר אזורים חשובים שאי אפשר לקבעם בכללים. כי כללים עוסקים בכלליות, אך חיי כל אדם הם מקרה פרטי. כולנו שונים זה מזה. ושונה כל מצב ומצב שאנו מוצאים בו את עצמנו. אנשים טובים יודעים מתי לדבר ומתי להחריש, מתי להלל ומתי לבקר. הם שומעים את המילה שאינה נאמרת, מרגישים את הכאב הנחבא, מתמקדים בזולת ולא בעצמם, ומונחים בידי חוש מוסרי המופנם בעומק הווייתם, אשר מרחיקם מכל מה שאיננו ישר וטוב לגמרי. "הישר והטוב בעיני ה'" הוא אותו חלק בחיינו המוסריים שהינו משחק אינסופי.

אדם כגון זה מתואר יפה במזמור טו בתהילים: "הוֹלֵךְ תָּמִים וּפְעֵל צְדָק וְדָבָר אֱמֶת בְּלִבּוֹ; לֹא רָגַל עַל לְשׁוֹנוֹ, לֹא עָשָׂה לְרַעְיוֹ רָעָה וְחִרְפָּה לֹא נִשְׂאָה עַל קַרְבּוֹ... נִשְׁפַּע לְהִרְעוֹ וְלֹא יִמָּד... עֲשֵׂה אֱלֹהִים לֹא יִמּוּט לְעוֹלָם".

המחשבה שכל אשר עלינו לדעת ולשמור בהתנהלותנו בחברה הן המצוות שבין אדם לחברו היא, כך אני מאמין, שגיאה בסיסית. הכללים חשובים אך אינם שלמים. עלינו לפתח מצפון הכולם אותנו מעשיית עוול, נזק או צער לזולת גם אם הכללים

1 .Simon Sinek, *The Infinite Game*, Portfolio Penguin, 2019
 2 .James P. Carse, *Finite and Infinite Games*, Free Press, 1986
 3 בבא מציעא קח ע"א.
 4 "לפנים משורת הדין" אין פירושו הליכה מעבר לדרישות הדין, אלא להפך, נסיגה לאחור, אל ה"שטח" שלך. ההולך לפנים משורת הדין אומר בעצם "יש לי זכויות על פי דין, אבל לא אממש את כולן כי טובת הזולת תיפגע מכך. אישאר אפוא בתוך התחום המגיע לי, ולא אגיע עד קצהו".
 5 פירוש לתורה הרמב"ן, דברים ו, יח. ראו גם באותה רוח פירושו לויקרא יט, ב.
 6 ראו מגיד משנה על 'משנה תורה' לרמב"ם, הלכות שכנים יד, ג.
 7 רמב"ן פיתח רעיון זה במושג "נבל ברשות התורה". ראו פירושו לויקרא יט, ב.